

Marcin Pieniążek

Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego

Instytucje korporacyjne prawniczych zawodów zaufania publicznego w świetle założeń „małej etyki” Paula Ricoeura

1. Wprowadzenie

W jurysprudencji podnosi się, że myślenie prawnicze jest ze swej natury myśleniem instytucjonalnym¹. W niniejszym artykule zostały podjęte wątki instytucjonalnego, prawniczego myślenia, ukierunkowanego na zagadnienia etyczno-zawodowe. Mianowicie pojęcie prawniczych instytucji korporacyjnych poddane jest reinterpretacji w perspektywie teorii etycznej zarysowanej przez Paula Ricoeura w dziele *O sobie samym jako innym*². Zabieg ten wydaje się być uzasadniony poznawczo, gdyż w świetle przyjętych przez P. Ricoeura założeń dążenie etyczne podmiotu może być w pełni zrealizowane tylko w „sprawiedliwych instytucjach”. Dlatego na gruncie przyjętego paradygmatu została podjęta próba charakterystyki instytucjonalnych aspektów uwarunkowanego zawodowo, prawniczego dążenia etycznego.

Prowadzone analizy odwołują się *expressis verbis* do dorobku etyczno-zawodowego korporacji adwokatów i radców prawnych. Ograniczenie to ma na celu wyznaczenie możliwie jednorodnego pola praktycznych odniesień proponowanej teorii³. W perspektywie normatywno-prawnej łączne potraktowanie obu zawodów uzasadnione jest także zakończeniem procesu ujednolicania uprawnień adwokata i radcy, czego ostatnim aktem było uchwalenie ustawy z 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw⁴, nadającej nowe brzmienie art. 82 k.p.k.⁵

¹ T. Gizbert-Studnicki, *Ujęcie instytucjonalne w teorii prawa*, w: J. Stelmach (red.), *Studia z filozofii prawa*, t. 1, Kraków 2001, s. 123.

² P. Ricoeur, *O sobie samym jako innym*, Warszawa 2005.

³ Już dekadę temu Łukasz Bojarski zwracał uwagę na „zbliżanie się” korporacji adwokackiej i radcowskiej, w szczególności z uwagi na zasadnicze podobieństwo celów ich działania. Por. Ł. Bojarski, *Samorząd zawodowy a solidarność zawodowa*, w: H. Izdebski, P. Skuczyński (red.), *Etyka zawodów prawniczych. Etyka prawnicza*, Warszawa 2006, s. 227–228.

⁴ Dz. U. z 2013 r. poz. 1247 ze zm.

⁵ Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2017 r. poz. 1904 ze zm.). Artykuł ten otrzymał brzmienie: „Obroną może być jedynie osoba uprawniona do obrony według przepisów o ustroju adwokatury lub ustawy o radcach prawnych”. Należy zaznaczyć, że różnice między zawodami adwokata i radcy prawnego dotyczą nadal możliwości zatrudnienia na podstawie stosunku pracy.

Poniższy wywód podzielony jest na trzy punkty⁶. Pierwszy poświęcony jest rozumieniu instytucji w polskiej metaetyce prawniczej⁷ oraz roli, którą to pojęcie odgrywa w dorobku etyczno-zawodowym korporacji adwokatów i radców prawnych. W szczególności wskazywane są normatywne związki korporacyjnych instytucji z wartością, jaką reprezentuje zawodowa solidarność. W punkcie drugim przybliżone są założenia „małej etyki” P. Ricoeura dotyczące przyjmowanego przezeń rozumienia „sprawiedliwych instytucji”. W kluczowym dla prowadzonych rozważań punkcie trzecim teoria P. Ricoeura przyjęta jest za podstawę reinterpretacji i systematyzacji problematyki korporacyjnych instytucji prawniczych zawodów zaufania publicznego.

2. Instytucje w metaetyce prawniczej

Pojęcie instytucji w teorii prawa posiada zdecydowanie wieloznaczny charakter. Podobnie, w polskiej metaetyce prawniczej pojawiają się zróżnicowane rozumienia instytucji, przy czym ich wspólnym mianownikiem jest odniesienie do urzędzeń korporacyjnych. Jedną z propozycji korporacyjnego ujęcia instytucji zawiera publikacja Pawła Skuczyńskiego poświęcona kierunkom reform zawodów prawniczych. Autor omawia elitarystyczną, kulturową oraz instytucjonalną wizję reform, przy czym trzecia z nich nakierowana jest na tworzenie mechanizmów, zapewniających prawidłowe funkcjonowanie zawodów „niezależnie od jakości kadr”. Na powyższe stanowisko wpływ mają m.in. założenia nowej ekonomii instytucjonalnej oraz teorii organizacji⁸. Ponadto bazuje ono na obserwacji, że wśród adwokatów, radców, etc. znajdują się „osoby o zróżnicowanym stopniu umiejętności i zaufania”, co powoduje, iż niemożliwe staje się „osiągnięcie ideału w postaci kadr na najwyższym poziomie”. Dlatego w opinii P. Skuczyńskiego typową cechą tak rozumianego paradygmatu instytucjonalnego jest wyznaczanie minimalnych standardów oraz tworzenie wdrażających je mechanizmów (takich jak kontrola, nadzór lub piecza nad wykonywaniem zawodów, a jednocześnie – wolnorynkowa konkurencja)⁹. P. Skuczyński dodaje, że z uwagi na ekonomiczno-organizacyjne podstawy, powyższa wizja reform kładzie nacisk na tworzenie sprawnych rozwiązań, minimalizujących koszty funkcjonowania korporacji prawniczych. Akcentowane są także zasady odpowiedzialności dyscyplinarnej oraz związanie z nimi systemy „wizytacji pracy”, co nie wyklucza możliwości kreowania „w sferze ideałów” systemów zachęt do samodoskonalenia¹⁰.

Zasadniczo odmienne rozumienie pojęcia instytucji skorelowane z poglądami Emmanuela Lévinasa, Charlesa Taylora, George’a H. Meada, a także Paula Ricoeura, znajduje zastosowanie w monografii Przemysława Kaczmara¹¹. P. Kaczmarek, pisząc o roli zawodowej prawnika w perspektywie paradygmatu dialogicznego, podejmuje

⁶ Ze względu na ograniczone ramy niniejszego artykułu zostały w nim pominięte podstawowe znaczenia instytucji, z uwzględnieniem dorobku nauk dogmatyczno-prawnych oraz jurysprudencki, w tym założenia instytucjonalnego pozytywizmu Neila MacCormicka i Ota Weinbergera oraz teorii praw instytucjonalnych Ronalda Dworkina. Zob. np. N. MacCormick, O. Weinberger, *An institutional theory of law: new approaches to legal positivism*, Dordrecht – Boston – Lancaster – Tokio 1992; R. Dworkin, *Biorąc prawa poważnie*, Warszawa 1998.

⁷ Przez pojęcie to rozumie się refleksję teoretyczną nadbudowaną na korporacyjnym dorobku etyczno-zawodowym korporacji (prawniczych).

⁸ P. Skuczyński, *Trzy wizje reform sądownictwa i zawodów prawniczych*, w: H. Izdebski, P. Skuczyński (red.), *Etyka prawnicza. Stanowiska i perspektywy* 3, Warszawa 2013, s. 195.

⁹ P. Skuczyński, *Trzy wizje...*, s. 194.

¹⁰ P. Skuczyński, *Trzy wizje...*, s. 194.

¹¹ P. Kaczmarek, *Tożsamość prawnika jako wykonawcy roli zawodowej*, Warszawa 2014.

analizę pojęcia zaufania, rozumianego jako szczególny postulat etyczny¹². Zdaniem autora postulat zaufania w kontekście unormowań kodeksów etyki zawodowej może podlegać odczytaniu w perspektywie indywidualnej, społecznej, a także instytucjonalnej¹³. Na zaufanie w wymiarze instytucjonalnym w opinii P. Kaczmara wskazują zwłaszcza te postanowienia kodeksów etycznych, które regulują stosunek adwokata do korporacji. Autor ten powołuje się m.in. na brzmienie § 1 pkt 2, § 31 pkt 2, § 61 i § 63 Zbioru Zasad Etyki Adwokackiej i Godności Zawodu¹⁴ (dalej: „ZZEAiGZ”), na treść preambuły Kodeksu Etyki Prawników Europejskich¹⁵, a także na orzeczenie Trybunału Sprawiedliwości (TS) w sprawie *Akzo Nobel Chemicals Ltd i Akros Chemicals Ltd przeciwko Komisji Europejskiej*¹⁶. P. Kaczmarek konkluduje, że w działalności zawodowej adwokat w pierwszej kolejności powinien się kierować racjami klienta w ujęciu indywidualnym, a następnie w aspekcie społecznym oraz instytucjonalnym¹⁷.

2.1. Korporacja, zawód zaufania publicznego i instytucje samorządowe

Jeśli zejść z poziomu metaetyki prawniczej, to pojęcie instytucji odgrywa istotną rolę w sferze stymulowanej przez praktykę refleksji korporacyjnej. Dla dopełnienia szkicowanego obrazu należy zatem dodać aksjonormatywne uwarunkowania korporacyjnego rozumienia instytucji. Antycypując, wartością podstawową w instytucjonalnych wspólnotach adwokatów i radców prawnych jest pozytywnie rozumiana zawodowa solidarność.

Gdy mowa o korporacji, warto przypomnieć za Ryszardem Sarkowiczem, że przesłankami jej wyodrębnienia są: specjalistyczna wiedza członków, tradycja, interes danej grupy oraz wymogi prawne¹⁸. Zdaniem R. Sarkowicza korporacja uzyskuje, w porównaniu z innymi zawodami, ponadprzeciętny zakres samorządności i wynikających stąd uprawnień do ustalania własnych standardów postępowania, dopuszczania do wykonywania zawodu oraz prowadzenia postępowań dyscyplinarnych¹⁹. Z uwagi na powyższe cechy, na gruncie polskiego prawa, pojęcie korporacji posiada część wspólną z pojęciem zawodu zaufania publicznego w rozumieniu art. 17 ust. 1 Konstytucji RP²⁰. Część ta obejmuje korporacje zawodowe, w których zaufanie publiczne stanowi prawną przesłankę utworzenia instytucji samorządu zawodowego²¹. Hubert Izdebski wskazuje,

¹² P. Kaczmarek, *Tożsamość prawnika...*, s. 182.

¹³ P. Kaczmarek, *Tożsamość prawnika...*, s. 183–184.

¹⁴ ZZEAiGZ przyjęty uchwałą nr 2/XVIII/98 Naczelnej Rady Adwokackiej z 10.10.1998 r. ze zm. Zob. P. Kaczmarek, *Tożsamość prawnika...*, s. 185.

¹⁵ 1. Preambuła 1.1. Rola prawnika w społeczeństwie. „Rola prawnika nakłada na niego (...) szereg zobowiązań o charakterze prawnym i moralnym (często z pozoru wzajemnie sprzecznych) w stosunku do: – klienta; – sądów oraz innych organów, przed którymi prawnik broni praw klienta lub występuje w jego imieniu; – zawodu prawnika w ogóle, a w szczególności każdego innego przedstawiciela zawodów prawniczych; – społeczeństwa, dla którego istnienie wolnego i niezależnego zawodu związanego poszanowaniem dla zasad ustanowionych przez samych jego przedstawicieli jest podstawowym środkiem ochrony praw człowieka w obliczu władzy państwowej oraz innych interesów społeczeństwa”. Za: Kodeks Etyki Prawników Europejskich, zał. do uchwały nr 8/2010 IX Krajowego Zjazdu Radców Prawnych z 6.11.2010 r., s. 33.

¹⁶ *Akzo Nobel Chemicals Ltd i Akros Chemicals Ltd przeciwko Komisji Europejskiej*, C-550/07, EU:C:2010:512.

¹⁷ P. Kaczmarek, *Tożsamość prawnika...*, s. 187.

¹⁸ R. Sarkowicz, *Etyka prawnicza*, w: R. Sarkowicz, J. Stelmach, *Teoria prawa*, Kraków 1996, s. 204.

¹⁹ R. Sarkowicz, *Etyka...*, s. 202–203.

²⁰ Artykuł 17 ust. 1 Konstytucji RP (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm.) stanowi, że „w drodze ustawy można tworzyć samorządy zawodowe reprezentujące osoby wykonujące zawody zaufania publicznego i sprawujące pieczę nad należytych wykonywaniem tych zawodów w granicach interesu publicznego i dla jego ochrony”.

²¹ Poza zakresem części wspólnej znalazłyby się z jednej strony te profesje, które dopiero ubiegają się o status zawodu zaufania publicznego. Przykładem z grupy zawodów medycznych była przez wiele lat korporacja fizjoterapeutów, która powyższy status uzyskała na mocy ustawy z 25.09.2015 r. o zawodzie fizjoterapeuty (Dz. U. 2015 r. poz. 1994).

że zadaniem tego samorządu jest nie tylko reprezentowanie osób wykonujących zawód adwokata czy radcy prawnego, lecz także sprawowanie pieczy nad daną profesją, by rzeczywiście cieszyła się publicznym zaufaniem²². W związku z tym można powiedzieć, że typową cechą „korporacji ochrony prawa” jest ich celowa instytucjonalizacja, w każdym z trzech wskazywanych wyżej znaczeń (normatywnym, organizacyjno-czynnościowym oraz reprezentacyjnym).

2.2. Aksjologiczne i normatywne uwarunkowania instytucji korporacyjnych

Oryginalną analizę instytucji samorządu korporacyjnego w perspektywie aksjonormatywnego dorobku profesji adwokackiej i radcowskiej zawiera publikacja P. Skuczyńskiego²³. Autor ten twierdzi, że wskazane zawody stworzyły stosunkowo homogeniczne organizacje oparte na podzielanych wartościach, co zaowocowało wypracowaniem zasad, nawiązujących do zawodowej wspólnotowości. Zdaniem P. Skuczyńskiego język zasad korporacyjnych odwołuje się do dwóch podstawowych wartości, jakimi są koleżeństwo i zawodowa solidarność. W opinii autora różnica między koleżeństwem a solidarnością wynika ze specyfiki relacji między prawnikami, które budowane są zarówno na płaszczyźnie indywidualnej, jak i na płaszczyźnie instytucji samorządowych²⁴. P. Skuczyński zwraca uwagę, że w ramach samorządu istnieje „przestrzeń do normatywnego ukształtowania relacji zawodowych, przede wszystkim w zakresie funkcjonowania jego organów i relacji do poszczególnych prawników”²⁵. Także Sebastian Sykuna akcentuje różnicę między „koleżeństwem” a „zawodową solidarnością”. Autor ten wskazuje, że o ile pierwsze odpowiada określeniu relacji na poziomie indywidualnym, o tyle „solidarność zawodowa” odnosi się do relacji prawnik–grupa zawodowa, a nawet prawnik–całe środowisko prawnicze. Tym samym koleżeństwo odnosi się do indywidualnych kontaktów pomiędzy poszczególnymi osobami wykonującymi zawód prawniczy, natomiast solidarność dotyczy postawy wobec wspólnoty jako całości²⁶. Ponadto S. Sykuna rozróżnia solidarność zawodową *sensu stricto* i *sensu largo*, przy czym pierwsza dotyczy grupy parającej się konkretną profesją, zaś druga wszystkich osób wykonujących zawody związane z prawem²⁷. Autor dodaje, że zawodowa solidarność przejawia się we wzajemnym wsparciu członków wspólnoty zawodowej, we współdziałaniu w osiąganiu wyznaczonych celów oraz we współodpowiedzialności za zawody prawnicze²⁸. Problematykę solidarności porusza także Łukasz Bojarski w kontekście możliwego konfliktu między interesem publicznym/dobrem wspólnym a interesem grupowym członków korporacji. W tym kontekście autor ten pisze o „dobrze i źle rozumianej (pozytywnej i negatywnej) solidarności

Z drugiej strony, poza zakresem części wspólnej, należy umieścić zawody zaufania publicznego *sensu largo*, takie jak zawód sędziego, kuratora sądowego czy prokuratora nieposiadające „wolnego” charakteru i niebędące samorządowymi korporacjami w ścisłym znaczeniu. Podobnie: H. Izdebski, *Zawody zaufania publicznego*, w: P. Skuczyński, S. Sykuna (red.), *Leksykon etyki prawniczej. 100 podstawowych pojęć*, Warszawa 2013, s. 452.

²² H. Izdebski, *Etyka radcy prawnego*, w: E. Łojko (red.), *Etyka prawnika. Etyka nauczyciela zawodu prawniczego*, Warszawa 2002, s. 71–72. Szerzej na temat pojęcia zawodu zaufania publicznego w kontekście etyki radcowskiej i adwokackiej w: P. Skuczyński, *Etyka adwokatów i radców prawnych*, Warszawa 2016, s. 31–35 i cytowana tam literatura.

²³ P. Skuczyński, *Etyka adwokatów...*

²⁴ P. Skuczyński, *Etyka adwokatów...*, s. 335.

²⁵ W znaczeniu negatywnym „solidarność” oznacza patologię polegającą na nieformalnych relacjach w ramach zawodu, które uniemożliwiają realizację ustrojowych zadań samorządu. Za: P. Skuczyński, *Etyka adwokatów...*, s. 336.

²⁶ S. Sykuna, *Solidarność zawodowa*, w: P. Skuczyński, S. Sykuna (red.), *Leksykon etyki prawniczej...*, s. 379.

²⁷ S. Sykuna, *Solidarność...*, s. 379.

²⁸ S. Sykuna, *Solidarność...*, s. 380–381.

zawodowej” warunkującej m.in. dostęp do zawodów prawniczych, dostępność i jakość pomocy prawnej, kształtowanie cen usług, a także odpowiedzialność dyscyplinarną²⁹.

P. Skuczyński pogłębia analizę pojęcia „solidarności zawodowej” w perspektywie unormowań kodyfikacji etycznych adwokatów i radców, dotyczących ich stosunku do instytucji samorządowych. Autor uważa, że choć w zbiorach zasad mówi się *expressis verbis* o organach i władzach samorządu zawodowego, to przepisów tych nie należy rozumieć tylko dosłownie. Zdaniem P. Skuczyńskiego w ich świetle samorząd korporacyjny należy postrzegać także jako (zinstytucjonalizowaną – dop. M.P.) formę istnienia wspólnoty zawodowej³⁰. Na poparcie swej tezy autor przywołuje szereg przepisów kodeksów etycznych adwokatów i radców prawnych, począwszy od art. 13 Kodeksu Etyki Radcy Prawnego (dalej: „KERP”)³¹, zgodnie z którym: „Radcowie prawni są odpowiedzialni za samorząd radców prawnych, a w relacjach z kolegami kierują się zasadami koleżeństwa”. Zdaniem P. Skuczyńskiego przepis ten nie jest jedynie „apelem o poczuwanie się do troski o stan spraw samorządowych”, lecz wyraża wspólnotowy obowiązek współdziałania. Podobnie autor ten interpretuje § 5 zd. 1 ZZZAiGZ, zgodnie z którym: „Każdy adwokat obowiązany jest współdziałać w przestrzeganiu przez członków adwokatury zasad etyki adwokackiej i strzeżeniu godności zawodu”³². Co więcej, zdaniem P. Skuczyńskiego, korporacyjny obowiązek współdziałania (w instytucjach – dop. M.P.) podlega w kodeksach uszczegółowieniu i dotyczy siedmiu kwestii: członkostwa w organach samorządu jako korporacyjnego obowiązku (§ 59 ZZZAiGZ i art. 60 KERP); sposobu pełnienia funkcji i członkostwa w organach samorządu (§ 60 ZZZAiGZ i art. 64 ust. 2 KERP); wpływu zawieszenia adwokata lub radcy prawnego na zasiadanie w organach samorządu (§ 62 ZZZAiGZ i art. 64 ust. 4 KERP); przestrzegania uchwał i innych aktów prawnych samorządów zawodowych (§ 63 ZZZAiGZ i art. 61 ust. 2 KERP); stawiennictwa i składania wyjaśnień wobec organów samorządu zawodowego (§ 64 ZZZAiGZ i art. 62 ust. 2 i 3 KERP); nakazu opłacania składki samorządowej (§ 65 ZZZAiGZ i art. 66 KERP); szacunku i współdziałania wobec organów samorządu zawodowego (szacunek – § 61 ZZZAiGZ i art. 61 ust. 1 KERP; współdziałanie – § 66 ZZZAiGZ i art. 62 ust. 1 KERP)³³. W podobnym duchu Zdzisław Krzemiński w komentarzu do § 60 ZZZAiGZ pisze, że: „adwokaci powołani do pełnienia społecznych funkcji w organach adwokatury (...) muszą mieć świadomość tego, że pełnienie funkcji w samorządzie (...) nakłada na nich obowiązek dbania o interesy całego środowiska adwokackiego”. W związku tym powinni oni współdziałać w realizacji podstawowych zadań samorządu adwokackiego z najwyższą starannością³⁴. Podsumowując, kodeksy etyczne adwokatów i radców prawnych określają szeroki wachlarz normatywnych inkarnacji solidarności zawodowej – wartości fundamentalnej dla kreowania, przez współdziałanie w ramach samorządu, instytucjonalnej wspólnoty korporacyjnej.

Dotychczasowy wywód wskazuje, że poza znaczącymi wyjątkami, pojęcie instytucji w polskiej metaetyce prawniczej nie było przedmiotem szerszej analizy. Z drugiej strony, adwokacka i radcowska refleksja etyczno-zawodowa lokuje problematykę instytucji samorządowych pośród zagadnień kluczowych dla egzystencji profesjonalnej wspólnoty.

²⁹ Ł. Bojarski, *Samorząd zawodowy...*, s. 229–235.

³⁰ P. Skuczyński, *Etyka adwokatów...*, s. 350–351.

³¹ Załącznik do uchwały nr 3/2014 Nadzwyczajnego Krajowego Zjazdu Radców Prawnych z 22.11.2014 r.

³² P. Skuczyński, *Etyka adwokatów...*, s. 351.

³³ Zob. szerzej w: P. Skuczyński, *Etyka adwokatów...*, s. 352–357.

³⁴ Z. Krzemiński, *Etyka adwokacka. Teksty, orzecznictwo, komentarz*, Warszawa 2008, s. 146.

Powyższe spostrzeżenia uzasadniają podjęcie próby konstrukcji modelu teoretycznego korporacyjnych instytucji, który jednocześnie uwzględniłby dorobek etyczno-zawodowej praktyki. Poniżej próba taka została podjęta na fundamencie teorii etycznej, rozwiniętej przez P. Ricoeura.

3. Instytucje w teorii Paula Ricoeura

Szczególnym rysem poglądów P. Ricoeura jest ich pozornie eklektyczny charakter. Omawiając pojęcie instytucji, filozof nawiązuje bowiem do dorobku Arystotelesa, Immanuela Kanta, Georga Wilhelma Friedricha Hegla, Hannah Arendt czy Johna Rawlsa³⁵. Jednocześnie zagadnienie instytucji P. Ricoeur wpisuje w syntetyzującą perspektywę własnej teorii etycznej, zwanej „małą etyką”³⁶, która ogniskuje się na przejawach „dążenia etycznego” podmiotu³⁷. Zdaniem filozofa dążenie to podlega realizacji w trzech komplementarnych wymiarach: wewnętrznym – przez „zamiar dobrego życia”, interpersonalnym – „z innym i dla innego” oraz społeczno-politycznym – „w sprawiedliwych instytucjach”³⁸. Oznacza to, że w teorii P. Ricoeura dążenie etyczne wyrasta zarówno ponad wąsko rozumianą samoświadomość podmiotu, jak i ponad kontakty interpersonalne³⁹. Pojęcie instytucji w poglądach filozofa umożliwia zatem radykalne rozszerzenie perspektywy etycznej na relacje uwzględniające „osoby trzecie”, znajdujące się poza bezpośrednim stosunkiem „ja” i „ty”. Konsekwentnie P. Ricoeur podkreśla, że: „instytucja jako regulacja podziału ról, a więc jako system, jest czymś innym i czymś więcej niż jednostki – nosiciele ról”. Dlatego instytucja w teorii Ricoeura oznacza „strukturę współżycia historycznej zbiorowości – ludu, narodu, regionu” (dodajmy też – korporacji)⁴⁰. Z drugiej strony, co oczywiste, „instytucja rozpatrywana jako reguła rozdziału istnieje tylko o tyle, o ile uczestniczą w niej jednostki”⁴¹.

W nawiązaniu do stanowiska H. Arendt P. Ricoeur przyjmuje, że pierwotną cechą tak rozumianych instytucji są „wspólne obyczaje” poprzedzające wykształcenie obligatoryjnych reguł. Filozof odwołuje się w tym miejscu do archetypowego, starogreckiego znaczenia etosu⁴² skorelowanego, jak podkreśla, z ideą współżycia, a nie z przymusem typowym dla systemów prawnych⁴³. P. Ricoeur twierdzi bowiem konsekwentnie, że od stosunku panowania różnicującego rządzących i rządzonych w społeczeństwie bardziej podstawowym jest stosunek władzy wspólnej, którego przesłanką jest wielość i porozumienie jednostek⁴⁴.

³⁵ Nawiązania te są kluczowe dla późnych prac P. Ricoeura, które dotyczą bezpośrednio problematyki filozofii politycznej i filozofii prawa, m.in. w: P. Ricoeur, *Is purely procedural theory of justice possible? John Rawls's Theory of justice*, w: P. Ricoeur, *The Just*, Chicago–Londyn 2000, s. 36–57; P. Ricoeur, *Aesthetic judgement and political judgement according to Hannah Arendt*, w: P. Ricoeur, *The Just...*, s. 94–108; P. Ricoeur, *From the moral to the ethical and to ethics*, w: P. Ricoeur, *Reflections on the Just*, Chicago–Londyn 2007, s. 45–57.

³⁶ W opinii samego filozofa nazwa ta jest po części „skromna”, po części „ironiczna”. P. Ricoeur, *Krytyka i przekonanie. Rozmowy z François Azouvim i Markiem de Launay*, Warszawa 2003, s. 135. Por. D.M. Kaplan, *Ricoeur's critical theory*, Nowy Jork 2003, s. 101 i n. Zob. także B.P. Dauenhauer, *Paul Ricoeur. The promise and risk of politics*, Oksford 1998, s. 141 i n.

³⁷ Więcej na ten temat w perspektywie filozoficznoprawnej w: M. Piąteczek, *Reflexivity and the codification of legal ethics. Remarks on the basis of Paul Ricoeur's "little ethics" theory*, „Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej” 2016/2, s. 39–50.

³⁸ P. Ricoeur, *O sobie samym...*, s. 285.

³⁹ D.M. Kaplan, *Ricoeur's critical...*, s. 105.

⁴⁰ P. Ricoeur, *O sobie samym...*, s. 322.

⁴¹ P. Ricoeur, *O sobie samym...*, s. 333.

⁴² Por. P. Grosh, P. Vardy, *Etyka*, Poznań 1994, s. 11.

⁴³ P. Ricoeur, *O sobie samym...*, s. 323.

⁴⁴ P. Ricoeur, *O sobie samym...*, s. 323.

Anonimowy człowiek – „ten trzeci”, „niebędący twarzą”⁴⁵, jest w powyższym ujęciu podmiotem włączonym w ponad dialogiczną wielość, ustanawiającą „władzę wspólną”⁴⁶. Zdaniem P. Ricoeura to „włączenie trzeciego” wykracza poza chwilowy aspekt woli współdziałania i gwarantuje trwałość instytucji. W przekonaniu filozofa oznacza to, że każda władza trwa tak długo, jak długo żywa jest wola partycypacji ludzi w instytucjonalnych ramach⁴⁷.

Miarą etyczności działania urzeczywistnianego przez podmiot na płaszczyźnie społeczno-politycznej, a jednocześnie definicyjną cechą instytucji jest ich „sprawiedliwość”. W potrójnej perspektywie „małej etyki” sprawiedliwość w instytucjach odgrywa rolę analogiczną do wzajemności w stosunkach międzysobowych. Rozwijając koncepcję sprawiedliwości, P. Ricoeur nawiązuje w pierwszej kolejności do poglądów Arystotelesa⁴⁸. Filozof twierdzi, że w instytucjach, w których „pierwotna warstwa władzy nacechowana wielością i porozumieniem” bywa niewidoczna, gdyż „przykrywają ją stosunki panowania”⁴⁹ (oznaczające hierarchiczne podporządkowanie), „cnota sprawiedliwości w sensie *isótes* (...) Arystotelesa zmierza (...) do ponownego oddania panowania pod nadzór władzy wspólnej”⁵⁰. Należy doprecyzować, że zdaniem P. Ricoeura sprawiedliwość posiada oprócz etycznej, także prawną konotację. Filozof powiada bowiem, że „to, co sprawiedliwe (...) spogląda w dwie strony: w stronę tego, co dobre, oznaczając rozszerzenie jego zakresu poza stosunki międzysobowe na instytucje; i w stronę tego, co legalne, system prawny bowiem nadaje prawu spójność i uprawnienie do nadawania przymusu”⁵¹. Opinia ta potwierdza, że w szerszym kontekście założeń „małej etyki” sprawiedliwość ma zarówno wymiar teleologiczny, jak i deontologiczny⁵².

P. Ricoeur twierdzi, że z pojęciem sprawiedliwości „od Arystotelesa, przez myślicieli średniowiecznych, po Johna Rawlsa”⁵³ immanentnie skorelowana jest „problematyka dystrybucji”⁵⁴. Dystrybucja jest zdaniem filozofa „podstawową cechą wszystkich instytucji w tej mierze, w jakiej normują one podział ról, zadań, korzyści, strat pomiędzy członków społeczeństwa”⁵⁵. W przekonaniu P. Ricoeura charakterystyka podziału pozwala określić, czy instytucje społeczno-polityczne działają sprawiedliwie⁵⁶. Już sam termin „podział” w opinii filozofa zasługuje na uwagę, wyrażając z jednej strony „fakt uczestnictwa w instytucji”, zaś z drugiej „rozdzielenie udziałów wyznaczonych każdemu w systemie dystrybucji”⁵⁷. Zagadnienie podziału „dóbr i zaszczytów” skłania

⁴⁵ W rozumieniu E. Lévinasa: „Pojęcie twarzy (...) pozwala (...) opisać bezpośrednio. (...) Oznacza filozoficzną uprzedniość bytu w stosunku do bycia”. E. Lévinas, *Całość i nieskończoność. Esej o zewnętrznosci*, Warszawa 2002, s. 43.

⁴⁶ P. Ricoeur, *O sobie samym...*, s. 324.

⁴⁷ Jest to kolejne nawiązanie do poglądów H. Arendt. Por. P. Ricoeur, *O sobie samym...*, s. 325.

⁴⁸ Por. M. Pieniążek, *Filozoficzno-prawne implikacje pojęcia sprawiedliwych instytucji w rozumieniu Paula Ricoeura*, w: M. Grzybowski (red.), *Państwo demokratyczne, prawne i socjalne. T. IV. Studia społeczne, polityczne i ekonomiczne*, Kraków 2014, s. 67–80.

⁴⁹ P. Ricoeur, *O sobie samym...*, s. 326.

⁵⁰ P. Ricoeur, *O sobie samym...*, s. 426.

⁵¹ P. Ricoeur, *O sobie samym...*, s. 328. O czym będzie mowa niżej, ta dwoista, etyczno-legalistyczna interpretacja pojęcia sprawiedliwości umożliwia pełniejszą charakterystykę samorządowych instytucji korporacji prawniczych (adwokackiej, radcowskiej etc.)

⁵² B.P. Dauenhauer, *Paul Ricoeur...*, s. 144.

⁵³ Fragmenty *O sobie samym jako innym* zawierają gruntowną polemikę z tezami *Teorii sprawiedliwości* J. Rawlsa. Zob. P. Ricoeur, *O sobie samym...*, s. 382–392 i 415–422. Por. J. Rawls, *Teoria sprawiedliwości*, Warszawa 2009. Zob. także B.P. Dauenhauer, *Paul Ricoeur...*, s. 144.

⁵⁴ P. Ricoeur, *O sobie samym...*, s. 332.

⁵⁵ M. Kowalska, *Dialektyka bycia sobą*, w: P. Ricoeur, *O sobie samym...*, s. XXX.

⁵⁶ P. Ricoeur, *O sobie samym...*, s. 332.

⁵⁷ P. Ricoeur, *O sobie samym...*, s. 332.

P. Ricoeura do podjęcia rozważań nad związkami sprawiedliwości rozdzielczej i wyrównawczej. W ich następstwie filozof ten stwierdza, że instytucje stanowią „punkt zastosowania sprawiedliwości”, zaś „etyczno-prawnym jądrem” tego pojęcia jest w pewien sposób rozumiana równość⁵⁸. Z uwagi na komplementarny charakter interpersonalnego i instytucjonalnego dążenia etycznego P. Ricoeur dodaje, że „równość, w jakikolwiek sposób ukształtowalibyśmy to pojęcie ma się do życia w instytucjach tak, jak troskliwość do stosunków międzysobowych”⁵⁹.

Rozwijając charakterystykę instytucji, P. Ricoeur nawiązuje także do poglądów Georga W.F. Hegla. Filozof zatrzymuje się przy *Sittlichkeit*, rozumianej jako konkretna i aktualna moralność nabierająca kształtu w instytucjach, przede wszystkim państwowych. Bernard P. Dauenhauer zwraca uwagę, że *Sittlichkeit* w heglizmie stanowi przejaw ducha obiektywnego, który jest czymś wyższym od moralności i etyki. Dlatego też w przekonaniu G.W.F. Hegla w konstytucji, w ustawodawstwie, a także w regułach rządzących instytucjami, które państwo sankcjonuje, rozwiązaniu podlegają wszelkie konflikty moralne⁶⁰. P. Ricoeur zgadza się z Heglem, że pełnię człowieczeństwa można uzyskać tylko dzięki „necie uczestnictwa w instytucjach” i iż działający podmiot może wzrastać moralnie poprzez swoją w nich partycypację⁶¹. B.P. Dauenhauer wskazuje, że P. Ricoeur podąża za Heglem do momentu, w którym *Sittlichkeit* rozumiana jest, po pierwsze, jako system zinstytucjonalizowanych czynników, pośredniczących między abstrakcyjną ideą wolności i jej realizacją w konkretnej praktyce, oraz, po drugie, jako stopniowe zwycięstwo wewnętrznej więzi między ludźmi nad zewnętrznym narzuceniem obcego im zbioru reguł prawnych. Natomiast P. Ricoeur odrzuca stanowisko Hegla w punkcie, w którym *Sittlichkeit* podlega przeciwstawieniu kantowskiej *Moralität*. P. Ricoeur pisze: „na płaszczyźnie instytucji (...) natychmiast spotykamy Hegłowską obronę *Sittlichkeit*⁶², tej rzeczywistej i konkretnej moralności która miałaby zastępować *Moralität*, czyli moralność abstrakcyjną i która znajduje swój środek ciężkości właśnie w sferze instytucji oraz w wieńczącej je wszystkie sferze państwa”⁶³. Zamiast tego P. Ricoeur we właściwej sobie, syntetyzującej perspektywie szuka w teorii instytucji punktów wspólnych heglowskiej doktryny prawa abstrakcyjnego i kantowskiej doktryny prawa prywatnego. W rezultacie w jego interpretacji *Sittlichkeit* nie oznacza „instancji” nadrzędnej wobec etyki i moralności, lecz „jedno z miejsc, gdzie przejawia się mądrość praktyczna, mianowicie hierarchię instytucjonalnych zapośredniczeń, jaką ta mądrość musi przeniknąć”⁶⁴. W związku z powyższym P. Ricoeur dochodzi do wniosku, że rozumiany po heglowsku obowiązek służenia instytucjom państwa konstytucyjnego posiada naturę kantowskiego zobowiązania moralnego. Jednocześnie obowiązek ten ma za swą podstawę ideę sprawiedliwości, wyznaczającą ostatni, trzeci odcinek rozwoju drogi „dobrego życia”⁶⁵. Oznacza to, że na poziomie sprawiedliwych instytucji w pełni uwidaczniają się syntetyczne rysy „małej etyki”, dążącej do pogodzenia elementów heglizmu, kantowskiej etyki obowiązku i arystotelesowej etyki cnót⁶⁶.

⁵⁸ Por. P. Ricoeur, *Parcours de la reconnaissance. Trois études*, Paryż 2004, s. 225 i n.

⁵⁹ P. Ricoeur, *O sobie samym...*, s. 336.

⁶⁰ B.P. Dauenhauer, *Paul Ricoeur...*, s. 191.

⁶¹ P. Ricoeur, *O sobie samym...*, s. 422.

⁶² Pojęcie to jest tłumaczone w polskiej literaturze jako „obyczajowość”. Por. M. Żelazny, *Hegłowska filozofia ducha*, Warszawa 2000, s. 304.

⁶³ P. Ricoeur, *O sobie samym...*, s. 414.

⁶⁴ P. Ricoeur, *O sobie samym...*, s. 415.

⁶⁵ P. Ricoeur, *O sobie samym...*, s. 423.

⁶⁶ Por. M. Pieniążek, *Reflexivity and the codification...*

Ostatecznym zadaniem tak rozumianych instytucji ma być rozwiązywanie konfliktów narastających wokół niesprawiedliwej, tj. nierównej dystrybucji. Należy wskazać, że instytucjonalne mechanizmy niwelujące konflikty mają zdaniem P. Ricoeura charakter procesów argumentacyjno-interpretacyjnych. W tym kontekście filozof sygnalizuje wątki, rozwinięte w późniejszych pracach poświęconych praktycznemu dyskursowi prawniczemu⁶⁷. W jednej z nich, w kontekście do poglądów Ronalda Dworkina, Roberta Alexy'ego i Manuela Atienzy, P. Ricoeur podkreśla, że instytucje (np. sądy) odgrywają kluczową rolę w dialektycznym procesie stosowania prawa⁶⁸. W podsumowaniu rozważań przeprowadzonych w *O sobie samym jako innym*, powracając do definicji dążenia etycznego, P. Ricoeur pyta retorycznie: „Bo o czym się w końcu dyskutuje, nawet na płaszczyźnie praktyki politycznej (...) jeśli nie o najlepszym sposobie, w jaki każdy partner wielkiej debaty może zmierzać poprzez instytucjonalne zapośredniczenia do spełnionego życia z innym i dla innego w sprawiedliwych instytucjach?”⁶⁹.

4. Teoria instytucji korporacyjnych

W perspektywie poglądów P. Ricoeura można naszkicować spójny obraz korporacyjnych instytucji prawniczych zawodów zaufania publicznego. Ilustracji stanowiska teoretycznego posłużą przykłady trojakiemu rodzajowi, związane z praktyką profesji adwokackiej i radcowskiej. Będą to unormowania ZZEAiGZ i KERP, orzeczenia sądów (powszechnych i dyscyplinarnych) zapadłych w sprawach związanych z naruszeniem unormowań ZZEAiGZ oraz komentarze do wybranych artykułów KERP⁷⁰.

Proponowanym przez P. Ricoeura pojęciem instytucji (będącej, jak wskazywano, strukturą współżycia historycznej zbiorowości) można bez nadużycia objąć „korporacje ochrony prawa”⁷¹. W następstwie zawody zaufania publicznego, wyposażone na podstawie art. 17 ust. 1 Konstytucji RP w uprawnienia do tworzenia instytucji samorządowych, są rozumiane jako wspólnoty kreujące formy współżycia ponaddialogicznej zbiorowości prawników. Jednocześnie stanowisko filozofa pozwala zmierzyć się z problemem masowości profesji adwokackiej czy radcowskiej, ogniskując się na zagadnieniu podmiotowości „innych, niebędących twarzami”⁷², włączonych w korporacyjną całość. W tej perspektywie kodeksy etyki prawniczej (w tym ZZEAiGZ i KERP) określają mechanizmy uczestnictwa „anonimowego trzeciego”⁷³ – każdego członka korporacji – w jej działaniach. Kodeksy wyrażają bowiem narrację normatywną⁷⁴, służącą kreacji instytucji – struktur, organów władz samorządowych etc. – których byt wykracza poza chwilowy aspekt woli współdziałania⁷⁵ adwokatów czy radców prawnych⁷⁶. Można po-

⁶⁷ P. Ricoeur, *Interpretation and/or argumentation*, w: P. Ricoeur, *The Just...*, s. 109–126; P. Ricoeur, *Justice and truth*, w: P. Ricoeur, *Reflections on...*, s. 59–71.

⁶⁸ P. Ricoeur, *Interpretation and/or...*, s. 120.

⁶⁹ P. Ricoeur, *O sobie samym...*, s. 480.

⁷⁰ Dorobek etyczno-zawodowy korporacji jest przejawem jej refleksyjnego stosunku do rozwijanej narracji etyczno-zawodowej. Por. M. Pieniążek, *Reflexivity and the codification...*, s. 48–49.

⁷¹ Por. J. Bodio, G. Borkowski, T. Demendecki, *Ustrój organów ochrony prawnej*, Warszawa 2010, s. 331 i n.

⁷² Por. P. Ricoeur, *O sobie samym...*, s. 324.

⁷³ Por. P. Ricoeur, *O sobie samym...*, s. 324.

⁷⁴ Co do pojęcia narracji normatywnej (*normative narrative*) zob. M. Pieniążek, *The application of Paul Ricoeur's theory in interpretation of legal texts and legally relevant human action*, „International Journal for Semiotics of Law” 2015/3, s. 628 i n.

⁷⁵ P. Ricoeur, *O sobie samym...*, s. 324.

⁷⁶ Por. § 5 zd. 1 ZZEAiGZ: „Każdy adwokat obowiązany jest współdziałać w przestrzeganiu przez członków adwokatury zasad etyki adwokackiej i strzeżeniu godności zawodu” i art. 62 ust. 1 KERP: „Radca prawny obowiązany jest współdziałać z organami samorządu radców prawnych w sprawach związanych z jego funkcjonowaniem i zadaniami oraz w sprawach wykonywania zawodu i przestrzegania Kodeksu”.

wiedzieć, że świetle poglądów P. Ricoeura trwałość ponadosobowych instytucji samorządu zawodowego stanowi swoiste antidotum na odejście z zawodu najwybitniejszych nawet prawników. Unormowania ZZEAiGZ i KERP interpretowane w duchu filozofa wyznaczają bowiem mechanizmy gwarantujące byt instytucji „przy braku wieczności”⁷⁷, którą w korporacyjnej wspólnoty nie może się cieszyć jednostka.

Jak wskazywano, zdaniem P. Ricoeura każda władza trwa, dopóki żywa jest wola współdziałania ludzi w instytucjonalnych ramach. Korporacyjna, praktyczna refleksja radców prawnych odzwierciedla zagrożenia związane z utratą takiej woli, dotykając zjawiska alienacji z instytucji, pomimo masowego charakteru zawodu radcy⁷⁸. W przypadku korporacji adwokackiej i radcowskiej w pewnych przypadkach nie może być zatem mowy tylko o spontanicznym uczestnictwie, ze względu na fundamentalne znaczenie trwałości instytucji samorządowych dla funkcjonowania systemu organów ochrony prawa. Wola współdziałania⁷⁹ w instytucjach samorządu zawodowego, z uwagi na zadania korporacji prawniczych podlega w rezultacie petryfikacji, nabierając form obligatoryjnych działań⁸⁰.

W świetle poglądów P. Ricoeura w korporacjach „wspólne obyczaje” i „władza wspólna”⁸¹ poprzedzają wykształcenie obowiązkowych reguł. Pierwszeństwo obyczaju i wspólnoty jest szczególnie widoczne w przypadku angielskich barristerów⁸², lecz daje się także zauważyć w tradycji unormowań etycznych polskiej adwokatury⁸³. Drugim dopiero krokiem, możliwym na podbudowie warstwy „władzy nacechowanej wielością i porozumieniem” jest wykształcenie zhierarchizowanych „stosunków panowania”⁸⁴. W tej perspektywie powiedzieć można, że samorządność ma charakter pierwotny wobec zinstytucjonalizowanych organów adwokatury czy radcostwa⁸⁵. Natomiast jurydyzacja

⁷⁷ P. Ricoeur, *O sobie samym*..., s. 325.

⁷⁸ Leszek Korczak w komentarzu do art. 50 ust. 2 ustawy z 6.07.1982 r. o radcach prawnych (tekst jedn.: Dz. U. z 2017 r. poz. 1870 ze zm.) pisze: „Z uwagi na okoliczność, że liczebność każdej z izb okręgowych samorządu radcowskiego już dawno przekroczyła 300 osób, w każdej izbie odbywają się zebrania rejonowe, na których dokonuje się wyboru delegatów na zgromadzenia okręgowych izb. Frekwencja na zebraniach rejonowych z reguły nie przekracza 20% uprawnionych”. Za: L. Korczak, w: T. Scheffler (red.), *Kodeks etyki radcy prawnego. Komentarz*, Warszawa 2016, s. 311.

⁷⁹ P. Ricoeur, *O sobie samym*..., s. 324.

⁸⁰ Wyrazem petryfikowania woli współdziałania w samorządowych instytucjach są m.in. § 59 ZZEAiGZ i art. 60 KERP określające obligatoryjne członkostwo w organach samorządu korporacyjnego, a także § 65 ZZEAiGZ i art. 66 KERP określające obowiązek opłacania składki samorządowej. Por. uchwała SN z 26.04.1990 r. (III PZP 2/90), OSNC 1990/12, poz. 142: „Dobrowolna (...) przynależność do samorządu zawodowego uniemożliwiałaby realizację uprawnień samorządowych przyznanych przez ustawodawcę samorządom adwokackiemu, radcowskiemu i lekarskiemu (...). Tylko obligatoryjna przynależność do samorządów zawodowych pozwala samorządowi na wykonywanie zleconych mu przez ustawodawcę zadań administracji państwowej – w przeciwieństwie do dobrowolnej przynależności do organizacji społeczno-politycznych i stowarzyszeń”. Za: W. Marchwicki, M. Niedużak, *Odpowiedzialność dyscyplinarna oraz etyka zawodowa adwokatów i radców prawnych. Orzecznictwo*, Warszawa 2016, s. 336.

⁸¹ P. Ricoeur, *O sobie samym*..., s. 322–323.

⁸² Por. T. Kozłowski, *Etyka zawodów prawniczych za granicą na przykładzie Anglii*, w: H. Izdebski, P. Skuczyński (red.), *Etyka zawodów prawniczych*..., s. 78–80.

⁸³ Preambula ZZEAiGZ nawiązuje *expressis verbis* „do długoletniej tradycji, zwłaszcza zaś doświadczeń w wykonywaniu wolnego, niezależnego i samorządnego zawodu, zgromadzonych w okresie osiemdziesięciolecia Odrodzonej Adwokatury Polskiej”, a ponadto odwołuje się „do wzorców pierwszego Zbioru Zasad Etyki Adwokackiej i Godności Zawodu uchwalonego przez Naczelną Radę Adwokacką 6 i 7 maja 1961 roku”.

⁸⁴ Por. P. Ricoeur, *O sobie samym*..., s. 326. Por. orzeczenie WSD z 24.11.1984 r. (WSD 13/84), niepubl.: „Adwokatura, która «samorządem stoi», która o coraz pełniejszy kształt samorządu adwokackiego zabiega, wymaga jednocześnie od wszystkich swych członków pełnego poszanowania demokratycznie wybranych organów”. Za: W. Marchwicki, M. Niedużak, *Odpowiedzialność dyscyplinarna*..., s. 641.

⁸⁵ Wyrazem rozwoju hierarchicznych „stosunków panowania” w korporacjach są unormowania kodeksów określające m.in.: sposób pełnienia funkcji i członkostwo w organach samorządu (§ 60 ZZEAiGZ i art. 64 ust. 2 KERP); wpływ zawieszenia adwokata lub radcy prawnego na zasiadanie w organach samorządu (§ 62 ZZEAiGZ i art. 64 ust. 4 KERP); wykonywanie uchwał i innych aktów prawnych samorządów zawodowych (§ 63 ZZEAiGZ i art. 61 ust. 2 KERP); stawiennictwo i składanie wyjaśnień wobec organów samorządu zawodowego (§ 64 ZZEAiGZ i art. 62 ust. 2 i 3 KERP); wymóg szacunku wobec organów samorządu zawodowego (§ 61 ZZEAiGZ i art. 61 ust. 1 KERP).

etyki prawniczej powoduje, że, parafrazując P. Ricoeura, może pojawić się groźba „przykrycia” samorządowej władzy wspólnej przez stosunki panowania, przyjmujące rozwinięte formy normatywne, organizacyjno-czynnościowe i reprezentacyjne. Gros przepisów ZZEaIGZ i KERP dotyczy tych ostatnich elementów, lecz nie brak i takich, które dotyczą lojalnego wykonywania władzy wspólnej⁸⁶, będącej esencją samorządu zawodów zaufania publicznego⁸⁷.

4.1. Koleżeństwo a solidarność zawodowa

Wyżej sygnalizowano już, że wartościami kluczowymi dla funkcjonowania korporacji radcowskiej i adwokackiej jest koleżeństwo oraz zawodowa solidarność. W perspektywie sformułowanej przez P. Ricoeura definicji dążenia etycznego wartości te można odpowiednio skorelować z interpersonalną troskliwością oraz z instytucjonalną sprawiedliwością. Sednem korporacyjnego koleżeństwa w proponowanym ujęciu byłaby relacja „z innym i dla innego”, którą P. Ricoeur buduje na fundamencie arystotelesowej cnoty przyjaźni⁸⁸. Warto dodać, że w komentarzu do poglądów Stagiryty, P. Ricoeur przywołuje m.in. rozróżnienie na przyjaźń bezinteresowną oraz „interesowną”, z których ostatnia jest utrzymywana ze względu na korzyść⁸⁹. Typologia ta pomaga doprecyzować istotę korporacyjnego koleżeństwa. Należy tu dodać, że zdaniem P. Ricoeura między troskliwością na poziomie międzyosobowym a sprawiedliwością na poziomie instytucjonalnym zachodzi głęboka analogia. Podobnie w korporacyjnej perspektywie postrzegana jest relacja między koleżeństwem a zawodową solidarnością. Związek koleżeństwa i solidarnej odpowiedzialności za instytucje samorządowe wyraża w szczególności art. 13 KERP⁹⁰.

4.2. Zawodowa solidarność a dystrybucja sprawiedliwości

W świetle poglądów P. Ricoeura zawodowa solidarność jest aspektem współdziałania podejmowanego przez adwokatów, radców etc. zarówno w instytucjonalnej wspólnotce samorządowej, jak i w państwie, i społeczeństwie w ogóle. Formy solidarności *sensu stricto* (profesjonalnej) i *sensu largissimo* (społecznej)⁹¹ wyznacza objęta dążeniem etycznym korporacji sprawiedliwość, którą jej instytucje powinny urzeczywistniać. Należy przypomnieć, że w rozumieniu P. Ricoeura instytucje stanowią „punkt zastosowania sprawiedliwości” mającej – zdaniem filozofa – także wymiar prawny kojarzony „z tym, co legalne”⁹². Natomiast sednem sprawiedliwości jest każdorazowo równość określająca mechanizm podziału „dóbr, ról, zadań” etc. pomiędzy członków społeczeństwa. W tym kontekście ujawnia się specyficzna cecha korporacyjnych instytucji ochrony prawa, które

⁸⁶ P. Ricoeur, *O sobie samym...*, s. 323.

⁸⁷ W komentarzu do art. 61 ust. 1 KERP L. Korczak pisze: „Na wszystkich radcach ciąży odpowiedzialność za prawidłowe funkcjonowanie samorządu i właściwe wypełnianie wszystkich powierzonych mu kompetencji (...) Radcowie prawni, okazując samorządowi lojalność i szacunek, pomagają prezentować ów samorząd, jako należycie spełniający powierzone mu zadania łącznie z wynikającym z Konstytucji sprawowaniem pieczy nad należytych wykonywaniem zawodu radcy prawnego”. L. Korczak, w: T. Scheffler (red.), *Kodeks etyki...*, s. 314.

⁸⁸ P. Ricoeur, *O sobie samym...*, s. 301–312.

⁸⁹ Ścisłej, Arystoteles odróżnia trzy rodzaje przyjaźni: ze względu na osobę przyjaciela; ze względu na korzyść; ze względu na przyjemność. Por. Arystoteles, *Etyka nikomachejska*, Warszawa 1982, s. 287.

⁹⁰ Zgodnie z tym artykułem: „Radcowie prawni są odpowiedzialni za samorząd radców prawnych, a w relacjach wzajemnych kierują się zasadami koleżeństwa”.

⁹¹ Nawiązuję w tym miejscu do typologii solidarności zawodowej proponowanej przez S. Sykunę, uzupełniając ją o trzeci, najszerzy poziom.

⁹² P. Ricoeur, *O sobie samym...*, s. 328.

nie tylko mają stosować sprawiedliwość w aspekcie wewnętrznym (przy rozdziale ról i zadań w samorządzie), lecz przede wszystkim współdziałać ze społeczeństwem, zapewniając powszechną „dystrybucję sprawiedliwości legalnej”⁹³. Charakterystyka dystrybucji tak rozumianej sprawiedliwości jest skorelowana z pozytywnymi lub negatywnymi przejawami solidarności zawodowej radców czy adwokatów, urzeczywistnianymi w samorządowych instytucjach. Z uwagi na powyższą zależność, wobec zadań korporacji ochrony prawa, granice profesjonalnej solidarności wyznacza dobro klienta, dobro wspólne etc.⁹⁴ W rezultacie, mówiąc językiem P. Ricoeura, dzięki dystrybucji sprawiedliwości przez korporację adwokacką czy radcowską uczestnictwo każdego „anonimowego trzeciego” w instytucjonalnym wymiarze sprawiedliwości może „stać się faktem”.

4.3. Synteza perspektyw etycznych

Kolejnym elementem umożliwiającym charakterystykę instytucji prawniczych zawodów zaufania publicznego jest osiągnięta przez P. Ricoeura fuzja stanowisk etycznych Hegla, Kanta i Arystotelesa. W jej perspektywie można przyjąć, że samorządy zawodowe realizują imperatyw służby instytucjom państwa, a jednocześnie urzeczywistniają w sferze publicznej dążenie etyczne, zmierzające do maksymalizacji sprawiedliwości w tychże instytucjach. Ponadto dzięki Hegłowi rozwijana teoria wzbogaca się o optymistyczną prognozę stopniowego zwycięstwa wewnętrznej więzi między członkami korporacji nad poczuciem narzucenia zbiorów zasad deontologii zawodowych. Dodatkowo, pozwala myśleć o korporacyjnych instytucjach, jako o czynnikach pośredniczących między abstrakcyjną ideą wolności – sednem wolnych zawodów – a jej urzeczywistnieniem w samorządowej praktyce. Wolność w powyższej perspektywie jest jednocześnie wartością chronioną na różnych poziomach solidarności zawodowej (*sensu stricto, largo i largissimo*). Ostatnia z nich, jak wskazywano, wykracza poza instytucje profesji zaufania publicznego i określa reguły ich współdziałania w państwie i w społeczeństwie.

4.4. Zadanie instytucji korporacyjnych

W perspektywie stanowiska P. Ricoeura można przyjąć, że ostatecznym zadaniem korporacyjnych instytucji adwokatów i radców jest usuwanie szczególnego rodzaju konfliktów. Lapidarnie rzecz ujmując, są to konflikty narastające wokół niesprawiedliwej⁹⁵ „dystrybucji sprawiedliwości” legalnej⁹⁶. Nawiązując do P. Ricoeura, ich rozwiązywanie przybiera formę dyskursu interpretacyjno-argumentacyjnego prowadzonego na różnych poziomach zawodowej solidarności. Dyskurs ów przebiega, po pierwsze, w łonie samych instytucji korporacyjnych, znajdując wyraz w etyczno-zawodowych kodyfikacjach, uchwałach organów samorządu, etc. Ponadto obejmuje środowisko

⁹³ Por. P. Ricoeur, *O sobie samym...*, s. 332–333.

⁹⁴ Por. orzeczenie WKD z 15.02.1958 r. (WKD 1/58), „Palestra” 1958/10–11, s. 97: „Solidarność adwokatów nie może sięgać tak daleko, by wolno było poświęcić powierzone adwokatom interesy klientów”.

⁹⁵ Poczucie niesprawiedliwości P. Ricoeur uważa za intuicyjnie pierwotne. P. Ricoeur, *O sobie samym...*, s. 329.

⁹⁶ Por. wyrok WSA w Warszawie z 3.12.2014 r. (II SAB/Wa 570/14), OSG 2015/6, poz. 47, s. 76: „rozstrzygnięcia sądów dyscyplinarnych samorządów zawodowych nie odnoszą się do spraw organizacyjnych ani porządkowych, lecz do spraw publicznych, gdyż służą realizacji zadań publicznych, które cechuje powszechność i użyteczność dla ogółu, a także sprzyjanie osiąganiu celów określonych w Konstytucji RP i w ustawie, a w szczególności udzielania pomocy prawnej, współdziałania w ochronie praw i wolności obywatelskich oraz w kształtowaniu i stosowaniu prawa”. Za: W. Marchwicki, M. Niedużak, *Odpowiedzialność dyscyplinarna...*, s. 343

prawnicze jako całość⁹⁷ oraz, z uwagi na zadania korporacji ochrony prawa, jest częścią najszerszej debaty publicznej. To ostatnie oznacza aktywne współtworzenie „wielkiej narracji prawa” m.in. poprzez stanowiska zajmowane przez organy NRA czy KRRP⁹⁸.

Rozwiązywanie konfliktów wokół niesprawiedliwej dystrybucji sprawiedliwości oznacza jednak, przede wszystkim, działania interpretacyjno-argumentacyjne podejmowane w procesie stosowania prawa. Praktyczne znaczenie instytucji korporacyjnych przejawia się, *inter alia*, w możliwości reakcji na działania poszczególnych radców czy adwokatów⁹⁹. W odwrotnej perspektywie Tomasz Gizbert-Studnicki zwraca uwagę, że interpretacja prawa musi w szczególności uwzględniać istnienie instytucji prawnych w „jakimkolwiek znaczeniu tego pojęcia”. Autor ten dodaje, że interpretacja powinna uwzględniać „cele instytucji i rządzące nimi zasady”; ponadto wskazuje (i uznaje za „trywialnie prawdziwe”), że przepisy prawa mogą się zmieniać, zaś instytucje prawne pozostają względnie stabilne i trwałe¹⁰⁰. Stanowisko T. Gizberta-Studnickiego, zbieżne w tym punkcie z poglądami P. Ricoeura, można rozszerzyć na działania interpretacyjno-argumentacyjne podejmowane z uwagi na trwałość instytucji korporacji ochrony prawa.

4.5. Instytucje korporacyjne a indywidualne dążenie etyczne

Wyżej sygnalizowano związek drugiego i trzeciego poziomu dążenia etycznego, odzwierciedlony w dorobku korporacji przez zależność interpersonalnego koleżeństwa i instytucjonalnej solidarności. Zwraca uwagę, że korporacyjna praktyka oddaje także wskazany przez P. Ricoeura związek poziomu trzeciego z pierwszym, na którym podmiot realizuje wewnętrzny „zamiar dobrego życia”¹⁰¹.

Należy przypomnieć, że P. Ricoeur, za Heglem, uznaje partycypację w instytucjach za ścieżkę prowadzącą do pełni człowieczeństwa. Filozof ten uważa bowiem, że:

zdolności i dyspozycje wyróżniające ludzkie działanie mogą się rozwinąć jedynie w swoistym środowisku instytucjonalnym; jednostka (...) staje się ludzką dopiero pod warunkiem istnienia pewnych instytucji; i (...) skoro tak jest obowiązek służenia tym instytucjom jest warunkiem, ażeby ludzki sprawca nadal się rozwijał¹⁰².

W świetle powyższego trzeci, instytucjonalny poziom realizacji dążenia etycznego w korporacjach jest naturalnym środowiskiem realizacji wewnętrznego zamiaru dobrego, przynajmniej zawodowego, życia radcy czy adwokata. Powyższy związek wyrażają

⁹⁷ Przykładem może być uchwała Kongresu Prawników Polskich (Katowice, 20.05.2017 r.), dotycząca reform wymiaru sprawiedliwości, dostępna na stronie <http://kongresprawnikow.info/>, dostęp: 1.06.2017 r. Współorganizatorami Kongresu byli: NRA, KRRP oraz SSP „Iustitia”.

⁹⁸ Por. opinie i stanowiska NRA oraz Ośrodka Badań, Studiów i Legislacji KRRP dotyczące planowanych zmian w prawie, dostępne na stronach: <http://www.adwokatura.pl/projekty-legislacyjne/opinie-legislacyjne-nra/>, dostęp: 1.06.2017 r.; <http://obsil.pl/>, dostęp: 1.06.2017 r.

⁹⁹ Por. orzeczenie WSD z 31.01.2001 r. (WSD 9/01), niepubl., zgodnie z którym obwiniony „jako adwokat winien być świadom tego, że niezależnie od osobistego stanowiska do danego przepisu, nie można jego obowiązywania uzależnić od osobistej oceny, gdyż tego rodzaju pogląd mógłby doprowadzić do takiego stanu, że obywatele przestrzegaliby tylko takich praw, które ich zdaniem byłyby słuszne i sprawiedliwe. Adwokat S.C. będąc członkiem korporacji adwokackiej, winien być również świadom tego, że obowiązany jest on stosować się do obowiązujących uchwał i innych decyzji władz adwokatury”. Za: W. Marchwicki, M. Niedużak, *Odpowiedzialność dyscyplinarna*..., s. 645.

¹⁰⁰ T. Gizbert-Studnicki, *Ujęcie instytucjonalne*..., s. 123.

¹⁰¹ P. Ricoeur, *O sobie samym*..., s. 285.

¹⁰² P. Ricoeur, *O sobie samym*..., s. 422.

unormowania kodeksów etycznych, określając od strony organizacyjnej zasady rozdziału uprawnień i obowiązków jednostek w życiu korporacji i wyznaczając tym samym pole rozwoju adwokata i radcy¹⁰³. Natomiast w perspektywie indywidualnej kodeksy określają wymogi dotyczące przestrzegania profesjonalnych przysięg czy też formułują wymogi profesjonalnego samodoskonalenia – skierowane do wszystkich członków instytucjonalnej wspólnoty korporacyjnej¹⁰⁴. Za podsumowanie związków wewnętrznego dążenia etycznego, koleżeństwa i solidarności zawodowej w korporacyjnych instytucjach może posłużyć następująca opinia P. Ricoeura:

Niepotrzebny był mur, który wznosi się między jednostką a społeczeństwem, uniemożliwiający wszelkie przejście z płaszczyzny międzyosobowej na płaszczyznę społeczną. Rozdzielczą interpretacją instytucji przyczynia się do obalenia tego muru i zapewnia spójność między trzema składnikami: jednostkowym, międzyosobowym i społecznym naszego pojęcia dążenia etycznego¹⁰⁵.

5. Zakończenie

Podjęta analiza zmierzała do scharakteryzowania roli, jaką instytucje korporacyjne odgrywają w etyce zawodów prawniczych. Wywód uwzględniał współwarunkowanie pojęć metaetyki prawniczej i wyrosłego z praktyki dorobku etyczno-zawodowego samorządu adwokackiego oraz radcowskiego. W kluczowym punkcie czwartym dokonano reinterpretacji i systematyzacji omawianych zagadnień na gruncie rozwiniętego przez P. Ricoeura paradygmatu „małej etyki”. Należy podkreślić, że choć wywód ogniskował się na problematyce instytucjonalnej, to założenia przedstawionej teorii umożliwiają naszkicowanie wielopłaszczyznowego obrazu etyki prawniczej. W ich świetle bowiem dążenie etyczne adwokata, radcy, etc. realizowane jest na ontologicznym poziomie „bycia sobą”, gdzie wyrazem zachowania profesjonalnej tożsamości jest przestrzeganie złożonego ślubowania¹⁰⁶. Jednocześnie dążenie etyczne prawnika podlega urzeczywistnieniu „z innym i dla innego”, tj., mówiąc językiem P. Ricoeura, na poziomie międzyludzkiej troskliwości, definiującej bezpośrednie relacje z członkami korporacji, z klientami etc. Wreszcie korporacja – jako całość – jest unikalnym obszarem ponadosobowego, zbiorowego dążenia etycznego w ukierunkowanych na sprawiedliwość instytucjach samorządu zawodowego. Na koniec można zaryzykować stwierdzenie, że, oprócz etyki adwokacji i radcowskiej, sformułowana propozycja teoretyczna posiada odniesienie wobec innych zawodów zaufania publicznego, dla których solidarność *sensu largissimo* oznacza urzeczywistnianie dążenia etycznego w najszerszej perspektywie instytucji państwa i społeczeństwa.

¹⁰³ Por. art. 60–66 KERP i § 59–67 ZZZAiGZ.

¹⁰⁴ „1. Radca prawny ma obowiązek dbać o rozwój zawodowy poprzez kształcenie ustawiczne. 2. Radca prawny obowiązany jest brać udział w szkoleniach zawodowych na zasadach określonych przez właściwy organ samorządu” (art. 14 KERP). Zob. także uchwała nr 57/2011 Naczelnej Rady Adwokackiej z 19.11.2011 r. „O doskonaleniu zawodowym adwokatów”: „§ 1. Obowiązkiem adwokata oraz prawnika zagranicznego z Unii Europejskiej wpisanego na listę adwokatów (dalej jako „prawnik z UE”) jest stałe podnoszenie kwalifikacji zawodowych, poprzez samokształcenie oraz udział w szkoleniu zawodowym organizowanym przez samorząd adwokacki lub w innych formach przewidzianych w Uchwale, określanym dalej jako obowiązek doskonalenia zawodowego”.

¹⁰⁵ P. Ricoeur, *O sobie samym...*, s. 334.

¹⁰⁶ M. Pięniżek, *Reflexivity and the codification...*, s. 48–49.

**Self-government institutions of the legal professions of public trust
in the light of assumptions of Paul Ricoeur's 'little ethics'**

Abstract: In this article, the problems of institutional aspects of lawyers' legal ethics are discussed. On the theoretical plane, the concept of lawyers' self-government institutions is reinterpreted in the perspective of 'little ethics' outlined by Paul Ricoeur's in his work *Oneself as Another*. This approach is cognitively justified because, in the light of the assumptions adopted by the philosopher, the ethical aspiration of an entity can be fully realised only in 'just institutions'. In the first place, the text discusses the fundamental importance of the institution, taking into consideration the achievements of legal meta-ethics. The point of reference for the analyses undertaken by the author is the role played by the concept in question in the ethical and professional codifications of the self-governments of attorneys and legal advisors in Poland. In the key part of the discussion, Ricoeur's concept of ethics is adopted as the basis for systematizing and reinterpreting the issues relating to institutions of self-government of the legal professions of public trust. Ultimately, the theory of professional ethics, referring to the philosopher's work, enables characterising in a comprehensive way the ethical aspirations of a lawyer at the internal, interpersonal and institutional levels.

Keywords: institutions, lawyers' professional self-government, legal ethics, 'little ethics', Paul Ricoeur

BIBLIOGRAFIA / REFERENCES:

- Aristotle. (1982). *Etyka nikomachejska*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Bodio, J., Borkowski, G., Demendecki, T. (2010). *Ustrój organów ochrony prawnej*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Bojarski, Ł. (2006). Samorząd zawodowy a solidarność zawodowa. In H. Izdebski, P. Skuczyński (Eds.), *Etyka zawodów prawniczych. Etyka prawnicza* (pp. 219–237). Warszawa: LexisNexis.
- Dauenhauer, B.P. (1998). *Paul Ricoeur. The promise and risk of politics*. Oxford: Rowman & Littlefield.
- Dworkin, R. (1998). *Biorąc prawa poważnie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Gizbert-Studnicki, T. (2001). Ujęcie instytucjonalne w teorii prawa. In J. Stelmach (Ed.), *Studia z filozofii prawa, t. 1*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Grosh, P., Vardy, P. (1994). *Etyka*. Poznań: Wydawnictwo Zysk.
- Izdebski, H. (2013). Zawody zaufania publicznego. In P. Skuczyński, S. Sykuna (Eds.), *Leksykon etyki prawniczej. 100 podstawowych pojęć* (pp. 449–454). Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Izdebski, H. (2002). Etyka radcy prawnego. In E. Łojko (Ed.), *Etyka prawnika. Etyka nauczyciela zawodu prawniczego* (pp. 97–101). Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Kaczmarek, P. (2014). *Tożsamość prawnika jako wykonawcy roli zawodowej*. Warszawa: LexisNexis.
- Kaplan, D.M. (2003). *Ricoeur's critical theory*. Albany (NY.): State University of New York Press.
- Krzemiński, Z. (2008). *Etyka adwokacka. Teksty, orzecznictwo, komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Lévinas, E. (2002). *Całość i nieskończoność. Esej o zewnętrznosci*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- MacCormick, N., Weinberger, O. (1986). *An Institutional Theory of Law. New Approaches to Legal Positivism*. Dordrecht: Springer Science & Business Media.
- Marchwicki, W., Niedużak, M. (2016). *Odpowiedzialność dyscyplinarna oraz etyka zawodowa adwokatów i radców prawnych. Orzecznictwo*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Pieniążek, M. (2014). Filozoficzno-prawne implikacje pojęcia sprawiedliwych instytucji w rozumieniu Paula Ricoeura. In M. Grzybowski (Ed.), *Państwo demokratyczne, prawne i socjalne. T. IV. Studia społeczne, polityczne i ekonomiczne* (pp. 67–80). Kraków: Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne – Oficyna Wydawnicza AFM.
- Pieniążek, M. (2016). Reflexivity and the codification of legal ethics. Remarks on the basis of Paul Ricoeur's "little ethics" theory. *Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej* 13/2, 39–50.
- Rawls, J. (2009). *Teoria sprawiedliwości*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Ricoeur, P. (2005). *O sobie samym jako innym*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Ricoeur, P. (2004). *Parcours de la reconnaissance. Trois études*. Paris: Folio.
- Ricoeur, P. (2000). Is purely procedural theory of justice possible? John Rawls's Theory of justice. In P. Ricoeur, *The Just*. Chicago–London: University of Chicago Press.

- Ricoeur, P. (2007). From the moral to the ethical and to ethics. In P. Ricoeur, *Reflections on the Just*. Chicago–London: University of Chicago Press.
- Ricoeur, P. (2003). *Krytyka i przekonanie. Rozmowy z François Azouvim i Markiem de Launay*, Warszawa: Wydawnictwo KR.
- Sarkowicz, R. (1996). Etyka prawnicza. In R. Sarkowicz, J. Stelmach, *Teoria prawa*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Skuczyński, P. (2013). Trzy wizje reform sądownictwa i zawodów prawniczych. In H. Izdebski, P. Skuczyński (Eds.), *Etyka prawnicza. Stanowiska i perspektywy 3* (pp. 179–199). Warszawa: LexisNexis.
- Skuczyński, P. (2016). *Etyka adwokatów i radców prawnych*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Żelazny, M. (2000). *Hegłowska filozofia ducha*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk.